

i novi Bunjevci (1687), pod svojim kapetanima, a kasnije i „Šijaci“ iz Karlovačkog generalata.

U prvoj polovini XVIII veka Sombor je vojnička varoš (inače, najmnogoljudnije naselje u Bačkoj) u kojoj dele vlast dvojica vojnih kapetana kao predstavnici Srba i Bunjevaca. Kada je carica Marija Terezija počela da ukida Potisku vojnu granicu, ona je, uz uplatu 150 000 „rajhsforinti“, Sombor proglasila (1749) za „slobodnu kraljevsku varoš“ s pravom na korišćenje ranije stečenih poseda zemlje i drugih ekonomskih privilegija. Novi status izaziva jače useljavanje Srba, a nakon izbora Sombora za sedište Bačko-Bodroške županije počinje i doseljavanje Mađara u većem broju. Tokom druge polovine XVIII veka kolonizuju se - po bližoj okolini Sombora - i Nemci.

Devetnaesti vek je u znaku razvoja i ekonomskog napretka grada. Prosecaju se ulice, podižu nove kuće, kopaju arteski bunari, koristi se navodnjavanje i transport na izgrađenom Velikom kanalu. Razvoju Sombora znatno doprinosi izgradnja železničke pruge (1869) preko Subotice do Segedina.

Tokom XIX i početkom XX veka postaje veliki žitni i stočni trg sa čuvenim vašarima. Imao je čak deset novčanih zavoda. Prvi svetski rat prekinuo je privredni i kulturni razvoj grada, čemu je doprinela i katastrofalna poplava Mostonge. Srpska vojska ušla je u Sombor 13. novembra 1918.

U međuratnom periodu grad privredno stagnira a gubi značaj i kao administrativno sedište (u korist Novog Sada)

Od 1956. dolazi do izrazitijeg privrednog razvoja Sombora podizanjem novih industrijskih objekata (kasnije se industrijski razvoj usmerava na prehrambenu, tekstilnu i metaloprerađivačku industriju); izgradnjom kanalskog sistema Dunav-Tisa-Dunav i unapređenjem saobraćajnih veza.

Danas je Sombor značajni regionalni kulturno-prosvetni i zdravstveno-medicinski centar severozapadne Bačke. Ima bogato kulturno nasleđe, gustu mrežu osnovnih i srednjih škola, gimnaziju, Ekonomski i Učiteljski fakultet. „Sombor je - čitamo na njegovom sajtu - grad međuljudskog uvažavanja, uzajamnog poštovanja i tolerancije različitosti ljudi dobre volje koji su na takav način uvek negovali svoj grad, stvarajući u njemu uzvišeni spoj urbane funkcionalnosti, arhitektonske lepote i sklada, kulture življenja u ritnu sa prirodom koji diktira bujno zelenilo brojnih parkova i bogatih drvoreda, koji su od Sombora načinili neponovljivu u svojoj osobenosti, oazu na nepregledu bačke ravnice“.

Pohvala intelektualnoj i moralnoj doslednosti

Tamara Kaliterna, *Ponavljajući lažne istorije*,
Cenzura, Novi Sad - Žene u crnom, Beograd 2013

PIŠE: LATINKA PEROVIĆ

Da bih večeras došla u Novi Sad da učestvujem u predstavljanju knjige Tamare Kaliterne „Ponavljajući lažne istorije“ prekinula sam koncentrisan rad na opširnom osvrtu na knjigu nemačke istoričarke Mari-Žanin Čalić „Istorija Jugoslavije u 20. veku“, čiji je srpski prevod nedavno objavio beogradski Klio. Ne osećam da sam izgubila vreme niti da sam se udaljila od svog tekućeg rada. Naprotiv: knjiga Tamare Kaliterne je u istom kontekstu i za svaku istoriju Jugoslavije mogla bi biti više od opširne fusnote: ona je važan dokument. Tamara Kaliterna nije napisala ni studiju ni memoare, već je, pišući gotovo četvrt veka, stvarala celinu, žanrovski najbližu javno vođenom dnevniku. Njena činjenicama potkrepljena viđenja događaja, razloga i posledica izbora ljudi i kao pojedinaca i kao raznih skupina - nacionalnih, socijalnih, političkih - podsećaju savremenika na njegovo vlastito vreme.

Ali, da odmah kažem: moja reč o knjizi Tamare Kaliterne je pre svega sačinjena u pohvalu jednoj intelektualnoj i moralnoj doslednosti. Nisam slučajno izostavila hrabrost. Drugi ljudi u čoveku koji čini nešto što ga od njih razlikuje vide hrabrost. On sam u tome što čini ne vidi ništa posebno: jednostavno on ne može drugačije. Zato ću ja večeras govoriti najpre o Tamari Kaliterni, da bih vam zatim saopštila ono što, po meni, čini jezgro njene knjige i najzad, o efektu koji je njena knjiga imala za mene, potvrdivši još jednom moje davnašnje uverenje da treba pisati i pisano objavljivati i promovisati.

Dugo poznajem Tamaru Kaliternu: od 1968. godine. Potom sam je sretala na

antinacionalističkim i antiratnim protestima. Među Ženama u crnom, u čijoj smo organizaciji obe išle u Srebrenicu, na petnaestogodišnjicu tamošnjeg masakra. Poznavala sam i sa njim sarađivala u studentskoj i omladinskoj organizaciji njenog potonjeg partnera, poznatog novinara i diplomatu Pera Ivačića. Čitala sam je, a pročitala sam i ono što su drugi rekli o njenoj knjizi kojoj je posvećeno i ovo veče. Gotovo pola veka formirala se moja slika o Tamari Kaliterni. Moleći nju da mi ne zameri, tu ću svoju sliku večeras staviti pred vas.

Dakle, Tamara Kaliterna je, po meni, u srži svoga bića anarhistkinja u bakunjinovskom smislu: večna težnja ka slobodi, čija je granica jedino sloboda drugog. Kod Tamare Kaliterne to nije bila ona moda karakteristična za veliki deo generacije 1968, već princip. Ako želite da proverite da li sam u pravu, poslušajte njenu biografiju.

Rođena je u Zagrebu 1945. godine. Kasnije je s porodicom otišla u Rijeku, grad velike istorije, koju je pomno otkrivala i temeljno savladala. Teško ju je bilo sputati i zadržati u školskoj klupi. Toliko je bilo stvari koje je želela da upozna i da se u njima oprobala. Već „od aprila”, kaže, „nisam odlazila u školu, organizovala sam štrajkove, proglašavala epidemije u kvartu u kome stanujem i sa 360 neopravdanih sati u drugom razredu gimnazije izgubila 'pravo upisa u sve riječke gimnazije'”. Sklonila se u Zagreb. Maturirala je na sušačkoj gimnaziji u čijim prvim redovima su bili veliki ljudi u hrvatskoj kulturi: Hrvati, Srbi, Jevreji. Poezija Slobodana Markovića, Beketov „Čekajući Godoa”, koji je bio zabranjen u pozorištima svih drugih istočnoevropskih zemalja i seta Tina Ujevića doveli su je u Beograd. Mrzelo ju je da čeka u dugom redu za upis na Pravni fakultet. Otišla je na Filozofski: psihologija ili sociologija? Bacila je novčić, on se zakotrljao i odlučio: sociologija.

Aktivno je učestvovala u studentkim protestima 1968. godine. Bila je, uz jednog studenta iz Mostara, jedina ranjena vatrenim oružjem, u levu potkolenicu. Osumnjičena da je kamenicom „oštetila vatrogasno vozilo i proćinila štetu narodnoj imovini”, istražnom

sudiji je uzvratila „da nasilje nije iz njenog političkog repertoara”.

Novinarsku karijeru započela je u listu Borba kao pripravnik. Tadašnji direktor Borbe Moma Marković zabranio joj je ulaz u zgradu Borbe, bojeći se da će uneti bombu. U istu zgradu uveo ju je, krišom, Ljuba Veljković, direktor liberalnog nedeljnika Ekonomska politika, o kome je odličnu knjigu „Ispred vremena” napisao novinar Nedeljnog magazina Mijat Lakićević.

„Pomamu” Osme sednice dočekala je kao novinarka Tanjuga. Potpisivala se kao Slobodanka Jovanović, jer tadašnji direktor Slobodan Jovanović nije dozvoljavao da se Tanjugovi novinari pojavljuju u drugim medijima bez njegove dozvole. Dok je to tehnički bilo moguće, pisala je za sarajevsku Nedjelju. U Republici je objavljivala sve dok to „glasilo građanskog samooslobođenja” nije 1995. godine odbilo da objavi njen tekst o Srebrenici. Ponudila ga je Helsinškoj povelji i sa njima, kako kaže, nastavila da radi „na ličnom 'građanskom oslobođenju’”. Kada su nezavisni listovi Vreme i Danas odbili da objave njen feljton, pisan pre Haške optužnice, a na osnovu dokumenata Balkan Institute o Slobodanu Miloševiću kao ratnom zličincu, počela je da radi za crnogorski Monitor. Pominjući listove u kojima je objavljivala, ne prećutkujući one, iako nezavisne, u kojima to nije mogla, Tamara Kaliterna još kaže: „Hrabrije od beogradskih su me prihvatili i urednici u vojvođanskim 'Nezavisnima', 'Bulevaru' i 'Autonomiji’”.

Dug je i istrajan rad Tamare Kaliterne: gotovo 25 godina nepristajanja na laž ni pod kojim izgovorom. U vreme kada je zemlja potonula u „glib i krv”, kako glasi naslov jedne knjige Bogdana Bogdanovića u izdanju Helsinškog odbora, to je mogla ličnost koja u individualnoj slobodi nalazi razlog za vlastito postojanje.

Neću reći da je knjiga Tamare Kaliterne nezaoibilazan istorijski dokument. Iz iskustva znam da se dokumenti poput nje zaobilaze i marginalizuju. Ali ću sa sugirnošću reći da je vrlo važno što ona postoji.

Kao delić istine, zajedno sa drugim sličnim delićima, ona onemogućava da lažna istorija postane „totalna” istorija. To je najteži način borbe za istinu i ujedno sa najtrajnijim efektima.

Knjiga Tamare Kaliterne „Ponavljajući lažne istorije” u izdanju Cenzure u Novom Sadu i Žena u crnom u Beogradu, predstavlja izbor iz njenih tekstova koje je pisala u periodu 1990–2013. Tekstovi su svrstani u četiri poglavlja: *Nenaučene lekcije*, *Autopsija jedne politike*, *Čutanje izigrava zaborav* i *Ni sažaljenja ni zaborava*. Ali, po mom mišljenju, njen sadržaj najbolje izražava naslov drugog poglavlja: *Autopsija jedne politike*.

U pokušaju da predstavim ličnost Tamare Kaliterne, ja sam implicitno podvlačila vrednosni značaj njene knjige „Ponavljajući lažne istorije”. Ali, pre nego što iznesem šta je, po meni, jezgro ove knjige, želim da skrenem pažnju da je njena autorka učen sociolog i iskusan novinar i publicista. Sve svoje priloge u knjizi ona temelji na brojnim činjenicama i informacijama. Zbog toga je knjiga i upotrebljiva za istoričara koji zna da je rodno mesto svakog mita neistranost izvora. Osim toga, knjiga Tamare Kaliterne korespondira sa knjigama drugih autora. Pomenuću dve: *Šverceri vlastitog života: refleksija o hrvatskoj političkoj kulturi i duhovnosti* (Beograd, 2001), filozofa Milana Kangrga i *Elita gora od rulje* (Zaprešić, 2009), književnika Mirka Kovača. Glavni junak ovih knjiga je intelektualna elita, pre svega u Srbiji.

Tamara Kaliterna je knjigu zatvorila tekstom koji je u junu ove godine objavila u podgoričkom Monitoru: „Studentske demonstracije posle 45 godina”. Tekst nema karakter rezimea, ali pokazuje kako je jedan događaj, čiji je protagonist bila i sama autorka, opisao pun krug. Bivši centri protesta vođenog parolama: „Svima posla, svima hleba”, „Nećemo kapitalizam” i „Dole crvena buržoazija” – postali su bastioni nacionalizma. Na Filozofskom fakultetu ordinira „udruženje Justin Popović”, a na Mašinskom fakultetu – Dveri. Nomokanon je na Pravnom fakultetu (2005) organizovao tribinu „Povodom deset godina od oslobođenja Srebrenice”, kako je pisalo u pozivu na tribinu na kojoj se skandiralo Ratku Mladiću i Radovanu Karadžiću. Kako je došlo do ove evolucije, ili tačnije involucije, i šta se dogodilo sa idejnim vođama studentskog protesta, kakvima su smatrani profesori Filozofskog fakulteta?

Osmoro profesora Filozofskog fakulteta je posle sedam godina, za šta je ključni preduslov bio

konzervativni zaokret Partije 1971/72. godine, udaljeno sa fakulteta. Za njih je bio osnovan Centar za društvenu teoriju i filozofiju, a neki su se 1990. vratili na fakultet.

Od osmoro profesora jedan je bio u autorskom timu Memoranduma SANU. Kad je počeo rat sa Hrvatskom napisao je: „U našem je interesu u sadašnjoj fazi raspleta jugoslovenske krize da insistiramo na Jugoslaviji (bez Slovenije i Hrvatske) a ne na 'velikoj Srbiji'... Ta nova državna granica mora u Hrvatskoj ići linijom razgraničenja srpskog i hrvatskog naroda. JNA treba da posedne tu novu granicu”. Kreator ovog inženjeringa bio je ideolog Socijalističke partije Srbije sa pretenzijom da zauzme mesto Slobodana Miloševića. Zbog toga je i bio uklonjen, ali to mu nije smetalo da na Haškom sudu bude svedok odbrane Slobodana Miloševića. U memoarima je ulogu protesta 1968. ovako ocenio: „Uspeli smo da postavimo privrednu reformu od 1965”.

Drugi od osmoro profesora bio je savetnik predsednika SRJ Dobrice Ćosića, treći je postao član Senata Republike Srpske, četvrti ambasador.

„Osamljeni su”, kaže na kraju Tamara Kaliterna, 'anarho-liberali' i 'prozapadni ultra-levičari' iz 1968. žigosani kao 'nacionalni elementi' 1990-ih”. Međutim, koliko su oni neupitni sa stanovišta alternative? To je pitanje za jednu drugu knjigu, a možda i za jednog drugog autora.

Knjiga Tamare Kaliterne svedoči o raspadu Jugoslavije u brutalnim ratovima i najvećim zločinima počinjenim u Evropi posle Drugog svetskog rata. O Vukovaru i Dubrovniku, o Sarajevu i Srebrenici. O najvećem slomu Srbije u njenoj novovekovnoj istoriji. Sve su to različite faze autopsije one politike koju u celinu povezuje jedinstvo intelektualne i političke elite s jedne, i masa sa druge strane, to jest nacionalizam. Memorandum SANU, Osmo sednica, antibirokratska revolucija, ukidanje pokrajina, mobilizacija Srba u drugim republikama sve zato da bi se odbacila alternativa rešenju srpskog pitanja kao državnog pitanja. I sve su to, kako kaže Tamara Kaliterna – *Nenaučene lekcije*. Ali, svaka prošlost je pluralna i drugačija ne može biti ni naučna historiografija. Zato treba istraživati, objavljivati i promovisati sve što tu prošlost osvetljava kao pluralnu. Iako je nepovratno izgubljeno vreme, nisam u tom pogledu potpuno obeshabrena, inače ne samo da sama ne bih pisala nego ni predstavljala ono što drugi napišu.